Beytulhikme Int J Phil 13 (4) 2023
Doi: 10.29228/beytulhikme.73321
Research Article: 290-312

Tolstoy'da Savaş Karşıtlığı ve Barışçıl Bir Dünyanın İmkânı

Anti-war and the Possibility of a Peaceful World in Tolstoy

FERHAT AKDEMİR
Ondokuz Mayıs University

Received: 01.11.2023 | Accepted: 13.12.2023

Abstract: It is a fact that we are facing an intense of violence and war in the world we live in. Even when we look at the history of humanity, we can say that violence and war are an integral part of its destiny. But is war really the destiny of humanity or is it possible to live in peace in a world without war? One of those who thought about this issue is the famous Russian philosopher and literator Leo Tolstoy, and in this article we aim to discuss Tolstoy's views and thoughts on this issue. In this study, in which document analysis and text analysis were used as methods, Tolstoy's basic works on the subject were tried to be read, understood and interpreted. The conclusion we have reached is that Tolstoy is in a unique position in terms of opposition to war and the ideal of peace. That is to say, while philosophers such as Kant and Russell, who place the problem at the centre of their philosophies, address the problem from a legal and political perspective and try to construct the solution through a universal peace treaty and a global world state, Tolstoy approaches the problem from a moral and religious perspective and thinks that the solution can be possible by purifying people's feelings, thoughts and beliefs as a whole from conflicting motivations and placing peaceful feelings and actions at the centre of their lives.

Keywords: Tolstoy, Christianity, state, war, peace.

Beytulhikme An International Journal of Philosophy

✉ Ferhat Akdemir
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü
55000, Samsun, Türkiye | ferhat.akdemir@omu.edu.tr

Giriş

Herkes dünyayı değiştirmeyi düşünüyor
ama hiç kimse kendini değiştirmeyi düşünmüyor.
(L. Tolstoy, *Savaş ve Barış*)

Sanırız savaşın en ayırt edici özelliği insana özgü bir davranış olmasıdır. Genel bir ifadeyle, doğada insan dışında hiçbir canlının türdeşlerini öldürmek için planlı, programlı ve silahlı bir mücadeleye giriştiğine tanıklık etmeyiz. Gerçi diğer canlı türleri de zaman zaman tekil ya da grup halinde birbirleriyle mücadele etmektedirler; ancak bu mücadelenin planlı ve silahlı olarak yürütülmemesi nedeniyle onun "savaş" olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Bu açıdan bakıldığında, savaşın temel özelliklerinden birisinin, "belki insanca olmasa da insanlara özgü" (Yaran, 2004, s. 149) bir davranış olduğunu söyleyebiliriz. Carl von Clausewitz savaşı, her ne kadar devlet siyasetinin başka bir alana taşınarak kendisini farklı bir şekilde ifade etmesi (Clausewitz, 1999, s. 35) şeklinde tanımlamak ve *Birleşmiş Milletler Sözleşmesi* de savaş sözcüğü yerine *kuvvet kullanımı* (use of force) ifadesini kullanmayı tercih etmek suretiyle, üstü örtük olarak onu "meşrulaştırma" ve içerdiği "şiddet" unsurundan arındırma çabasına girse de, aslında savaş "uluslar, topluluklar ya da daha büyük toplumsal gruplar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemek için uygulanan *şiddet metodu*" (Paterson, 1921, s. 675) ya da daha başka bir ifadeyle, "uyuşmazlıklarını *zorlama* yollarına başvurarak çözmeye çalışanların karşılıklı durumu" (Grotius, 1967, s. 17) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla buradan çıkan açık sonuç, gerekçesi ve amacı ne olursa olsun şiddet ve ölümün onun ayrılmaz bir parçası olduğudur. Teknik anlamda savaş tanımına denk düşmese de şiddet ve terör de savaşın bir alt ayrımı ya da değişik bir versiyonu olarak yorumlanabilir. Çağdaş dünyada üretilen kimi hukuksal mekanizmalar ve geliştirilen uluslar üstü kurumlar aracılığıyla savaşların önünün nispeten alındığı iddia edilse de, günümüzde terör faaliyetlerinin nihilistleşen yani hayata bütüncül bir anlam ve değer yükleme yetilerini yitiren toplumların bir hastalığı haline geldiğine (Öztürk, 2017, s. 57) ve deyim yerindeyse "kusursuz bir şiddet eylemleri çağında yaşadığımız"a (Tepe, 2009, s. 29) tanıklık etmekteyiz.

İnsanlığın bilinen tarihine bakıldığında, savaşın insanlık tarihinin ve insanlığın makus kaderinin ayrılmaz bir parçası gibi göründüğünü söylememiz mümkündür. Şöyle ki "insanlık tarihinin kayda alınan 5.600 yılında, 14.600 savaş yaşanmış, her yıla yaklaşık 2.6 adet savaş düşmüştür. Dahası, bu aynı dönem içinde doğan, yaşayan ve ölen kabaca 185 insan neslinden yalnızca 10 tanesine barışı bozulmadan yaşamak kısmet olmuştur"(SNMW, t.y.). Marx'ın şiddeti "tarihin ebesi" olarak tanımlamasına benzer şekilde, yukarıdaki verilere bakılacak olursa, insanlığın tarihini "savaşların tarihi" olarak tanımlamamız mümkündür. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte,* günümüzde artık savaşlar hem şekil ve içerik değiştirmiş, hem de etki alanları ve neden olduğu felaketler öncesiyle kıyaslanamayacak kadar büyümüştür. 20. yüzyıla gelindiğinde insanlığın tanık olduğu iki büyük dünya savaşında toplam 65 milyon insanın yaşamını yitirdiği, daha fazlasının da sakat kaldığı ve bunların da çoğunluğunun sivillerden oluştuğu (SNMW, t.y.) hatırlanacak olursa, kimi sosyal bilimcilerin geride bıraktığımız yüzyılı "şiddetin yüzyılı" (Arendt, 1972, s. 105), "barışı öldüren yüzyıl" (Helvacı, 2002, s. 409) gibi tanımlamalarla anmaları ve içinde bulunduğumuz çağı bir kitaba isim olduğu şekliyle "yeni ortaçağ" (Minc, 1995) olarak nitelendirmeleri çok da yanlış olmasa gerektir.

Bu durumda sorulması gereken temel soru, "savaş insanoğlunun alınyazısı mıdır –eğer öyleyse- bu alın yazısını değiştirmenin bir yolu yok mudur?" Albert Einstein'ın kendisine yönelttiği bu soruya Eylül 1932'de yanıt verirken Sigmund Freud, bütün karamsarlığına rağmen mektubunu "insan, aklıyla ve duygularıyla olaylara yaklaşabildiği ve ileride kopacak bir savaşın yaratacağı sonuçlardan korktuğu için, yakın zamanda savaşlar bitebilir düşüncesi aslında çok da ütopik değildir" (Moses, 1996, s. 24) demektedir. Ayrıca Russell'ın ilk Hidrojen bombası savaşında "dünyanın kuzey yarı-

* Örneğin 1989 yılında Amerika'da yapılan bir araştırma bilimle askeri endüstri ve savaş teknolojisi arasındaki ilişkiyi gözler önüne serer niteliktedir. Bu araştırmaya göre, 1989 yılı itibariyle, Amerika'daki tüm mühendislerden %21'i, tüm elektrik mühendislerinden %24'ü, tüm matematikçilerden % 32'si ve tüm fizikçilerden % 34'ü askeri endüstri alanında alanında çalışmaktadır ki bu hem bir yönüyle insanın beyninin ¼'ini ölmek ve öldürmek üzere kullandığı şeklinde yorumlanabilir hem de gelişen teknolojilerle birlikte yeni savaşların ne kadar etkili ve tehlikeli olabileceği konusunda bize ipuçları verebilir. Bkz. (Köylü, 2002, s. 419).

sındaki insanlarının tümü yok olur, güney yarısındakilerin de hemen hemen hepsi ölür" (Russell, 1982, s. 100) şeklindeki -biraz da ironik olan- tespitini dikkate aldığımızda, üzerinde yaşadığımız yerkürede varlığımızı devam ettirebilmek için savaşları sona erdirmenin ve barışçıl bir yaşamın olanaklarını araştırmanın insani ve ahlaki bir sorumluluk olduğunu söyleyebiliriz. Bu sorun günümüzde, en azından eskisine nazaran, çok daha fazla sayıda bilim adamının, felsefecinin, ahlakçı ve sanatçının, kısacası insan onuruna yakışır bir yaşamı arzulayan herkesin ilgi alanına bir şekilde girmektedir.

Doğrusu savaş insanlığın gündemine daha çok tarihsel bir gerçeklik ve sosyo-politik bir olgu olarak girmiş, savaş üzerine yapılan değerlendirmeler de onun nedenleri ve sonuçları üzerine odaklanmıştır. Bu açıdan savaşın tarihsel süreçte hep politik bir realizm çerçevesinde anlaşılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak "olan"dan çok "olması gereken"e odaklanan ve daha yaşanılası bir dünyanın hayallerini kuran sanatçıların ve felsefecilerin insanlığın bugünü ve yarınını, deneyimlerimizin ürünü olan tarihsel realizme mahkum etmek yerine bu realizmin bir adım ötesine geçerek ideal bir perspektiften savaşların sona ereceği, şiddetin sonlanacağı barışçıl bir dünyanın hayalini kurabilir ve bu yönde çalışabilir. Bu doğrultuda çalışan isimlerden birisi de ünlü Rus düşünür ve edebiyatçı Lev Tolstoy'dur (1828-1910). İşte biz de bu makalemizde Tolstoy'un savaş karşıtlığına ve barış idealine yönelik düşüncelerinin bir çözümlemesini yapmayı amaçlamaktayız.

Ancak Tolstoy'un bu konudaki görüş ve düşüncelerinin detaylarına girişmeden önce iki hususa değinmemiz gerekir ki; bunlardan ilki onun savaş karşıtlığı ve barış ideali konusundaki düşüncelerinin kendine özgünlüğüdür. Görebildiğimiz kadarıyla, felsefî literatürde savaş karşıtlığına dair görüşleri ile ön plana çıkan ve küresel bir barışın tesisi yönünde özel çabalar sarf eden Kant[•] ve Russell[••] gibi filozoflar, sorunu büyük ölçüde sosyo-

[•] Savaşı "ahlakın yozlaşmasının ve tüm kötülüklerin kaynağı" (Kant, 2022, s. 178, 179) olarak gören Kant'a göre yeryüzü toplumlarının barış içinde bir arada yaşayabilmelerinin tek yolu, barışçıl bir birlik (pasific union) tarzında bir dünya devletinin kurulmasıdır. 'Ebedî barış düşüncesi'ni işte bu şekilde milletler meclisi tarzında uluslar üstü bir üst (konfederatif) yapıyla temellendiren Kant'ın felsefesinde, barış içinde bir yaşam ancak halklar arası hukuksal durumun sağlanması

ve böylece savaşlara son verilmesi ile mümkün olabilir. Bu da, Kant'a göre, ancak içinde yeni bir savaş vesilesi bulundurmayan, daimî orduları süreç içinde ortadan kaldıran, bütün silahları ve savaş araçlarını üst bir konfederatif yapının eline terk eden evrensel bir barış antlaşması ile mümkün olabilir (Kant, 2020, ss. 31-64). İnsanlığın ebedi barışı tesis ve temini için ihtiyaç duyduğu şey tıpkı onu savaşa yönelten şeyle aynı kaynaktan gelmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayıran niteliği akıllı oluşudur ve akıl insana doğasına uygun davranmasını buyurmaktadır. İnsanın doğasına uygun davranması, özgürce kendini bir araç olmaktan çıkarıp odağında insanlık olan bir amaçlar krallığına bağlanmasıdır. Bu durumda devletlerin varlığını sürdürmek ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için müracaat edilecek hakem savaş değil, evrensel ahlak yasası olmalıdır (Bakır, 2017, s. 104).

•• Savaş karşıtı tutumu nedeniyle askere gitmeyi reddeden, II. Dünya Savaş sırasında organize ettiği savaş karşıtı kampanyalar nedeniyle hapis ve para cezasına çarptırılan, üniversitedeki akademik kariyerinden olan (Russell, 1982, ss. 8-10) Russell da Kant'ın açtığı yoldan ilerleyerek, yeryüzündeki devletlerin mevcut otonom ve özerk yapılarını muhafaza etmek suretiyle uluslar üstü bir organizasyonun çatısı altında toplanmaları gerektiği söylemektedir (Russell, 1961, s. 55). Çeşitli yazılarında "Dünya Hükümeti", "Dünya Devleti" veya "Uluslararası Yetki Örgütü" gibi farklı isimlerle andığı bu organizasyon, başta nükleer silahlar olmak üzere bütün önemli savaş araçlarını bünyesinde bulunduracağı için dünya devleti yaşlı yer küremiz üzerindeki savaş ve çatışmaların önünde caydırıcı bir engel olacaktır. Aynı zamanda anayasal statüye sahip olan bu organizasyon, bu statüsü gereğince yasama ve yürütme gibi yetkilere/organlara da sahip olacak ve bu sayede belli bir yaptırım gücüne kavuşacaktır. Gerçi Russell böylesi bir küresel devlet tasarımının gerçekleşmesinin zor olduğunun farkındadır ama imkansız olmadığını da kabul etmektedir. Hatta ona göre, böylesi bir dünya devletine duyulan ihtiyacı hissettiren koşullar günden güne daha belirgin şekilde açığa çıkmaktadır. Bir yandan gelişen iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birlikte dünyamızın küresel bir köye dönmesi ve farklılıkların bir çatışma nedeni olmaktan çok zenginliğimizin göstergesi olarak yorumlanması, diğer yandan gelişen silah sanayii ve savaş teknolojisi ile birlikte yeni savaşların güçlerinin ve etki alanlarının öngörülemez hale gelmesi gibi nedenler dolayısıyla, dünyadaki savaş ve çatışmaları sona erdirecek bir dünya devleti hem ahlaki hem de hukuki bir gerekliliktir. Burada da en önemli işlev eğitime düşmektedir. Ona göre eğitim bilimsel temel-

politik bir zeminde konumlandırıp çözümü de ebedi bir barış antlaşmasıyla ve barışçıl bir birlik tarzında kurulacak olan bir dünya devleti nosyonuyla çözüme kavuşturmaya çalışmaktadırlar. Oysa ki Tolstoy'a göre sorun özünde ne politiktir ne de hukukidir aksine ahlakidir. Dolayısıyla çözüm de siyasette ve hukukta değil ahlakta aranmalıdır. Yani dünyada savaşların sonlanması ne bir evrensel barış antlaşmasıyla ne de federatif ya da konfederatif tarzda kurulacak olan bir dünya devletiyle mümkündür. Sorun ancak insanların ruhlarının derinliklerindeki çatışmacı duyguları terk etmesi ve barışçıl duyguları benimsemesi yoluyla çözüme kavuşturulabilir. Bunun için de yapılması gereken ilkin insanların kendilerini, ardından da oluşturacakları toplumsal bilinç aracılığıyla bir bütün olarak toplumu değiştirmeleri ve dönüştürmeleridir.

Değinmemiz gereken ikinci husus ise onun savaş karşıtı düşüncelerinin sadece teorik bazda geliştirilmiş bir takım düşünceler demeti şeklinde olmadığıdır. Şöyle ki onun savaş karşıtı düşüncelerinin gelişiminde, yaşadığı kişisel deneyimlerin açık bir etkisi vardır. Yaşam öyküsüne baktığımızda, ciddi bir savaş deneyimi yaşadığını görürüz. Bizzat orduda bulunmuş, Kırım Savaşı'nda Sivastopol savunması batarya komutanlığı görevini yürütmüştür. Hatta bu savaşta gösterdiği üstün başarılar nedeniyle kendisine "Anna nişanı" verilmiş, çeşitli madalyalarla ödüllendirilmiştir. Ancak gerek kendisinin yaşadığı, gerekse başkalarının hayatında gözlemlediği acı deneyimler neticesinde savaşın özsel olarak kötü bir şey olduğu, onun dinen ve ahlaken meşrulaştırılamayacağı sonucuna varmış, bundan sonra bütün yaşamı boyunca savaş karşıtı bir tutum takınarak tüm çabasını savaş karşısında toplumsal bir bilinç oluşturmaya, barışçıl bir dünyanın olanağını göstermeye harcamıştır. Süer'in deyimiyle "yaşadığı dönemde ünü hapishanelere sığmayacak kadar büyük olduğu için" (Süer, 2009, s. 7) hiç tutuklanmasa da, dinin dogmalarına ve savaşçı söylemlerine karşı çıkması nedeniyle 1901 yılında kiliseden aforoz edilmiş, şiddet ve savaş karşıtı söylemleri ve askerlik karşısındaki muhalif tavrı sebebiyle sert eleştirilere muhatap olmuştur (Süer, 2009, s. 7). Biraz uzunca olan bu girişten sonra

lerde ama dünya barışına hizmet edecek tarzda yeniden yapılandırılmalıdır (Russell, 1961, s. 96 vd; 2017, s. 10 vd.).

şimdi onun savaş karşıtlığı ve barış idealine yönelik düşüncelerinin çözümlemesine girişebiliriz.

Tolstoy ve Savaş Karşıtlığı

Tolstoy'un savaş karşıtı söylemlerini anlamanın en iyi yolu, barışçıl tezlerini dinî inançları ve bu inançlar üzerine inşâ ettiği ahlaki kabulleri üzerine kurması nedeniyle onun Hıristiyanlığa ilişkin tasavvurunu anlamaktan geçmektedir.* Tolstoy'un bu tasavvuru "Hıristiyanlığın Ortodoks olmayan bir versiyonu" (Marshall, 2003, s. 509) niteliğindedir. Bu versiyona göre Hıristiyanlık büyük ölçüde metafizik bağlantılarından koparılmış salt ahlaki bir öğreti olarak sunulmaktadır (Christoyannopoulos, 2020, s. 74) Ona göre kilise kendisini Mesih'in bedeni olarak takdim etse de aslında ona bir ihanet içindedir (Christoyannopoulos, 2016, s. 7) ve kilise tarafından kurumsallaştırılmış olan Hıristiyanlık, dünyanın en yozlaşmış dinidir (Walicki, 2009, s. 502). Çünkü kilise geliştirdiği metafizik öğretilerle Hıristiyanlığı sırlarla ve gizemlerle dolu, anlaşılması ve yaşanması olanaksız dogmatik bir öğretiye dönüştürmüş, onun aklî ve ahlakî içeriğini boşaltmıştır. Oysa Hıristiyanlık Tolstoy'a göre, aklen kavranabilen rasyonel bir öğreti ve insan hayatına anlam ve değer katan, onu iyiye, güzele ve doğruya yönelten bir ahlak felsefesidir (Christoyannopoulos, 2020, s. 73, 74). İsa da, "insanlığın Konfüçyüs, Lao-Çe, Budha ve Sokrates gibi büyük ahlakçılarının ve öğretmenlerinin en büyüğü"dür (Walicki, 2009, s. 499). Gerçi o, dinin metafizik kökenini reddetmemekte ve her dinin, insanlığa nasıl yaşamaları gerektiğinin anlatıldığı bir ahlak öğretisinden ve bir de bu ahlakın dayandığı bir metafizik inançlar setinden oluştuğunu ve bunlar arasında da zorunlu bir bağ olduğunu onaylamaktadır (Tolstoy, 2006, s. 166). Ancak Hıristiyanlığın süreç içerisinde kimi tarihsel girdilerle metafizik ve etik içeriğinin bozulduğunu düşünmektedir. Buradaki ana sorumlu da ona göre kilise ve modernizmle birlikte ortaya çıkan pozitivist bilim anlayışıdır. Şöyle ki, ilkin kilise Hıristiyanlığın özüne sadık kalmamış, onu kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda tahrif etmiştir. Teslis inancından İsa'nın bakire Meryem'den babasız olarak doğuşuna hatta yeniden

* Tolstoy'un din anlayışına ve dinle savaş karşıtlığı arasında kurmuş olduğu ilişkiye dair bu bölümde anlatılanlar, büyük ölçüde, "Lev Tolstoy'da Sevgi Yasası, Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm" *(Özne: Felsefe, Bilim ve Sanat Yazıları*, 32. Kitap, 2020, ss. 257-278) başlıklı çalışmamızın ilgili bölümünden yorumlanarak alınmıştır.

dirilişine kadar bir çok spesifik inanç bu tahrifatın ürünüdür.[**] Tarihsel gelişimini dikkate aldığımızda kendisini kilisenin dogmatik öğretilerinin karşısında konumlandıran ve bu öğretilerin eleştirisini kendisine ana misyon edinen pozitivist bilim de, Tolstoy'a göre ilginç bir şekilde ve son tahlilde kilisenin amaçlarına hizmet etmiştir. Şöyle ki söz konusu bilim anlayışı kilise tarafından takdim edildiği şekliyle Hıristiyanlığın mucizevi ve doğa üstü karakterini onaylamış ama buradan onun aklen kavranamayacağı ve ahlak öğretilerinin de uygulanamayacağı sonucunu çıkartmıştır (Tolstoy, 2005, s. 105). Neticede ortaya anlaşılamayan ve yaşanamayan bir din çıkmıştır. Oysa bir inancın makul bir şekilde onaylanabilmesi ve yaşamda insana kılavuzluk edebilmesi için onun teorik ölçekte akla yatkın, pratik ölçekte de uygulanabilir olması gerekmektedir. Daha da ötesi, günümüz Hıristiyanlığının üzerine kurulu olduğu inançların doğru ya da yanlış olmasının da ona göre bir değeri yoktur. Çünkü onlar doğru olsalar bile insanın pratik hayatında hiçbir karşılığı olmayan, yaşamında ona kılavuzluk etmeyen, nasıl yaşaması gerektiği konusunda ona bir şey söylemeyen salt inanç ögeleridir. Oysa ki, Tolstoy'a göre "imanın temelini oluşturan şey yaşama kattığı anlamdır" (Tolstoy, 2006, s. 128). İman "pratiğin devindirici gücüdür, pratik de imanın bir tezahürüdür" (Tolstoy, 2006, s. 125). Hiçbir makul davranış kuralını işaret etmemeleri, yaşamda insana kılavuzluk yapmamaları nedeniyle onlar ölü inançlardır ve dolayısıyla hiçbir önemleri yoktur.

Önemli olan ve hem Hıristiyanlığın özünü oluşturan hem de erdemli bir yaşam için insana rehberlik eden, *Dağdaki Vaaz*'da ifadesini bulan ahlaki ilkelerdir. *Dağdaki Vaaz* insanlara yönelmeleri gereken ebedi ideali işaret etmektedir. Bu ideal, "kötülük yapmayı arzulamamak, kötü niyet beslememek, herkesi sevmektir... hiç bir nedenle ve hiçbir zaman şiddete başvurmamaktır... kötülüğe iyilikle karşılık vermek[tir]" (Tolstoy, 2005, ss. 98-100). Bu ilkeler içerik olarak ahlaki olabilirler ama nitelik olarak dinidirler. Yani kaynağını dinden almaktadır ve amacı da insanları sonsuz mükemmellik yolunda geliştirmektir. Kendi ifadeleriyle, bu ilkeler, "insanlığın yürümekte olduğu sonsuz mükemmellik yolundaki kavşak nokta-

[**] Alexander Boot, Tolstoy'un metafizikten arındırışmış bu din anlayışını "imansız din, İsa'sız Hıristiyanlık" olarak nitelendirir. Bkz (Boot, 2009, s. 41).

ları, gelişimin belirli bir periyodunda ulaşılabilir mükemmellik dereceleridir" (Tolstoy, 2005, s. 98).

Bunlar, yani geleneksel Hıristiyanlığın kabul ettiği metafizik inançlarla, İsa'nın önerdiği ahlaki buyruklar arasında bir zıtlık vardır. Bugün bir Hıristiyanın önünde iki seçenek durmaktadır: Ya Hıristiyanlığın ruhunu ve özünü oluşturan ve samimi bir Hıristiyana nasıl yaşaması gerektiğini söyleyen *Dağdaki Vaaz*'da somutlaşan ahlaki ilkeler ya da geleneksel Hıristiyanlığın ve kilisenin sırlarla, gizemlerle dolu, anlaşılamayan salt metafizik inançları (Tolstoy, 2005, s. 83). Bunlar birbirini dışlayan karşıt alternatiflerdir. Bir insan aynı anda iki efendiye itaat edemeyeceği için ikisinden birisini seçmek zorundadır (Tolstoy, 2006, s. 70). Bu gerçeğin farkına varan günümüz Hıristiyanları da ona göre, zaten tercihini ilkinden yana açık ve net bir şekilde koymaktadır. Bugünün dünyasında kilise miadını doldurmuş, işlevini yitirmiştir. Hangi gelenek ya da mezhepten gelirse gelsin bütün kiliselerin durumu bir mahkumu bekleyen gardiyanlara benzemektedir. Ama bilmiyorlar ki "mahkum çoktan özgürlüğüne kavuşmuş, gardiyanlar arasında dolaşmakta, hatta onlarla savaşmaktadır" (Tolstoy, 2006, s. 170). Doğrusu kilisenin teolojik öğretisi ile İsa'nın ahlâki öğretisi arasında bir bağ vardır; ancak bu bağ geçmişte kalmıştır. Onun günümüzde bir karşılığı yoktur. Bu bağ yeni doğan bir bebeğin annesi ile olan göbek bağına benzetilebilir. Nasıl ki göbek bağı doğumdan sonra işlevini yitiriyor ve sonrasında özenle gömülüyorsa, Kilise de günümüzde işlevini yitirmiştir ve dolayısıyla tarihe gömülmelidir (Tolstoy, 2006, s. 178).

Bu şekilde, kiliseyi ve temsilcisi durumunda olduğu geleneksel Hıristiyanlığı reddettiğini söyleyen Tolstoy, yine de kendisini bir Hıristiyan hem de samimi bir Hıristiyan olarak kabul eder. Onun Hıristiyanlığı, kaynağını dinde bulan ama aynı zamanda akılsal olarak da gerekçelendirilebilen fakat özünde sadece ahlâkî muhtevası olan bir Hıristiyanlıktır. O, ruhban sınıfı ve dogmatik inançları olmayan, kutsal törenleri ve ayinleri bulunmayan, salt akli ve ahlaki bir dindir. İnançta akla ve ahlaka yapmış olduğu belirgin vurgu nedeniyle Christoyannopoulos onun dinsel tasarımının soyut bir deizm olduğunu (Christoyannopoulos, 2016, s. 3) söylese de bu kanımızca gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. O, bir dini inanç sistemi olarak Hıristiyanlığı kategorik olarak reddetmemekte, aksine Hıristiyanlığı temsil ettiğini düşündüğü Kiliseyi ve onun öğretilerini red-

detmektedir. Bu nedenle onun Hıristiyanlık ve din karşısındaki tutumunun *anti-clericalizm* (Kilise karşıtlığı) olduğunu söylememiz doğruya daha yakın görünmektedir. Onun dinsel tasarımının özünü, -daha önce söylendiği gibi- Matta İncili'nde geçen, "öfkelenmeyin, zina etmeyin, yemin etmeyin, kötülüğe kötülükle karşı koymayın, ve savaşmayın" (Tolstoy, 2006, s. 183) şeklindeki beş emirden oluşan *Dağdaki Vaaz* oluşturmaktadır. Aslında Tolstoy bu vaazı ve yorumlarını daha öncesinde defalarca dinlediğini ama her defasında, kendisine yapılan telkinlerin etkisiyle onları yanlış anladığını ifade eder. Çünkü ona göre, kendisine kötüye karşı direnmesi gerektiği, kötüye boyun eğmenin alçaltıcı, direnmenin ise övgüye değer bir eylem olduğu, yargılamanın ve cezalandırmanın iyi bir şey olduğu telkin edilmiştir (Tolstoy, 2006, s. 18). Kendisine yöneltilen tüm telkinlerden arınıp, daha öncesinde yapılan bütün yanlı yorumları bir tarafa bırakıp, salim bir kalple ve halis bir niyetle okuduğunda gözünün önündeki perdenin kalktığını ve gerçeğin kendisine bütün ihtişamıyla göründüğünü şöyle anlatır:

"Matta'nın 5. bölümünde yer alan 38. ve 39. ayetler her şeyin anahtarı oldu. "'Göze göz, dişe diş' dendiğini duydunuz, ama ben size diyorum ki size yapılan kötülüğe direnmeyin." Bir gün bu sözlerin basit ve gerçek anlamını anladım; İsa'nın söylemek istediği şeyin ne azını ne de fazlasını söylediğini anladım. Birden, yeni bir şey değil de, gerçeği görmemi engelleyen her şeyin ortadan kalktığını ve gerçeğin bütün görkemiyle bana göründüğünü gördüm...

İsa diyor ki, kötülüğe kötülükle karşı koymayın, bunu yaparken şunu da bilin ki, bir yanağınıza vurduktan sonra hiçbir direnmeyle karşılaşmadığı için öteki yanağınıza da vuracak, gömleğinizi aldıktan sonra paltonuzu da alacak, emeğinizi sömürdükten sonra sizi daha da çok çalıştıracak, sizden bir şeyleri bir daha geri vermemek üzere alacak insanlarla karşılaşabilirsiniz. Bütün bunlar başınıza gelse de, kötülüğe kötülükle karşı koymayın. Size haksızlık edenlere, size kaba güç kullananlara siz her şeye rağmen iyilik yapın. Bu sözleri ifade ettikleri anlamda anladığım zaman, birden karanlık olan her şey aydınlandı ve abartılıymış gibi görünen şeyler de son derece mantıklı hale geldi...

"Yanağını uzatmak, düşmanlarını sevmek" demek Hıristiyanlığın özünü ifade etmek demektir.... Kötüye direnmemek demek, hiçbir zaman

kötüye direnmemek, kısacası şiddetle karşılık vermemek, başka bir deyişle, sevgiye ters düşen hiçbir şey yapmamak demektir" (Tolstoy, 2006, ss. 13-16).

Böylece Hıristiyan ahlakının özünü, *Dağdaki Vaaz*'dan çıkarsadığı, ***sevgi yasası***na ve ***kötülüğe kötülükle karşılık vermeme ilkesi***ne indirgeyen Tolstoy'a göre bu yasa ve ilkeler İsa'nın gerçek mesajıdır. İsa bu mesajıyla pasifist düşüncenin temellerini atmıştır. Onun amacı yeryüzünde barışı tesis etmektir. Kötülüğe kötülükle, şiddete şiddetle karşılık vermek bir kısır döngü üreteceği ve sadece kötülüğü artıracağı için yapılması gereken şey, her ne şart altında olursa olsun şiddete başvurmamak, sorunları barışçıl yol ve yöntemlerle çözmeye çalışmaktır. Bu ilkeler Christoyannopoulos'a göre İsa'nın, şiddet döngüsünü kıran devrimci özelliğidir (Christoyannopoulos, 2020, s. 76). Söz konusu ilkeleri toplumsal ve siyasal alana uyarlayan Tolstoy, bu ilkelere ters düştüğü gerekçesiyle devleti, özel mülkiyeti, zorunlu askerliği ve yurtseverlik adı altında geliştirilen şovenist duyguları acımasızca eleştirerek savaş karşıtı düşüncelerinin temellerini atar.

Bu noktada şu hususa da işaret etmekte fayda vardır ki, Tolstoy devlete yönelik eleştirel tavrı nedeniyle zaman zaman bir anarşist olarak değerlendirilmiştir. Ne var ki o, devleti radikal bir şekilde eleştirse de kendisinin bir anarşist olmadığını ısrarla vurgulamış ve anarşizmle arasına mesafe koymaya özel bir önem göstermiştir. Sanırız kendisini anarşist olarak nitelememesinin arka planında yatan ana neden anarşizmin, devleti gerekirse zor kullanarak ortadan kaldırmayı meşrû ve hatta gerekli görmesidir. Bu nedenle, kimi çalışmalarda Tolstoy'un siyasal pozisyonu "pasifist anarşizm" olarak nitelense de bu tespit kanımızca gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla onun devlete yönelik eleştirileri araçsaldır. Evet, her türden devlet organizasyonunu eleştirmektedir ancak bu eleştiri devletin özüne yönelik olmaktan çok uyguladığı şiddete yöneliktir. Bir başka deyişle, devlete yönelik eleştirileri şiddete ve savaşa yönelik eleştirilerinden menkuldür. Bu açıdan onun siyasal pozisyonunun "pasifist bir anarşizm" olmaktan çok "anarşist bir pasifizm" olarak nitelenmesi daha doğru olabilir.

Ona göre bireyleri ve toplumları yıkıma uğratan şiddet ve savaşın dört ana nedeni bulunmaktadır. İlki ölümü kutsayan ve bilinçli bir al-

da(t/n)maya dayanan dinsel öğretilerdir. İkincisi, devlet ve onun eliyle ölmek ve öldürmek üzere üretilmiş olan ordulardır. Üçüncüsü, eğitim aracılığıyla yeni yetişmekte olan gençlerin beynine zerk edilen yurtseverlik hipnozudur ve sonuncusu da bir hak ve emek gaspı anlamına gelen özel mülkiyettir (Tolstoy, 2009, s. 50; 2010, s. 60). Bu nedenle kendi misyonunu şöyle ifade eder:

"Mülkiyetin kardeşçe paylaşımına yardımcı olmak, payıma düşen mal varlığından en az düzeyde yararlanmak, askeri konularda hiçbir tarafa katılmamak, insanların kiralık katile dönüştükleri askerlik görevini yaparken kutsal bir iş yaptıklarını düşündükleri bu hipnozu ortadan kaldırmak; en önemlisi de sağduyuya dayalı bir Hıristiyanlık vaaz etmek, genç kuşağın zorla eğitilmekte olduğu yalana dayalı Hıristiyanlığın acımasızca aldatmacasına son vermek" (Tolstoy, 2009, s. 52).

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Tolstoy üyesi olduğu toplumun geleneksel din anlayışını, bu anlayışın kurumsal temsilcisi olan kiliseyi ve onun çatışmacı söylemini açık bir dille eleştirmektedir. Barışçıl tezlerini temellendirmek için eleştirilerinin odağına yerleştirdiği bir diğer kurum da "organize şiddet örgütü" (Tolstoy, 2016, s. 78) olarak nitelediği devlet ve bu şiddetin aracı olan ordudur. İlkinden başlayacak olursak, ona göre devlet "yurttaşlarını sadece sömürmeye değil aynı zamanda ahlaksızlaştırmaya yönelik bir komplodur" (Troyat, 2010, s. 235). Doğası gereği otoriter bir yapıdır ve bu "otoritenin temeli [de] fiziksel şiddete dayanmaktadır" (Tolstoy, 2005, s. 156). Ünlü siyaset felsefecisi Carl Schmitt gibi, Tolstoy da devletin temelinde dost ve düşman nosyonlarına dayalı dikotomik bir ayırımının yattığını düşünür. Ona göre de devlet var olabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için bir düşman algısına muhtaçtır. Çoğunlukla kurgusal olarak üretilen bu nosyon devletin vatandaşlarını bir arada tutmasının ana enstrümanıdır. Bunun için de yapılması gereken düşmanı imha etmektir. Bu ise ancak batıl ve zalim bir yurtseverlik bilinciyle ve ölmek ve öldürmek üzere yetiştirilen askerler aracılığıyla yapılabilir. Şöyle ki, büyük ölçüde propagandaya dayalı, beyinlerin formatlandığı bir eğitimle aşılanan sahte ve sanal bir yurtseverlik bilinci kurgusal düşmanı üretirken; devletin hukuksuz eylemlerinde kullanılmak üzere yetiştirdiği iradeden yoksun bireyler (askerler) de bu düşmanı ortadan kaldır-

maya çalışırlar. Ne var ki düşman çoğunlukla kurgusal olduğu gibi savaş da gereksiz ve anlamsızdır.

Askerliği, "insan kasaplığı," orduyu da "katiller sürüsü" ve "profesyonel cellatlar" (Tolstoy, 2005, s. 188) olarak niteleyen Tolstoy'a göre, askerlik hayattan çekip koparılan bir parçadır. Askerliği kabullenmek savaşı, ölümü ve yıkımı kabullenmektir (Tolstoy, 2018, s. 51). Ona göre askerliğin temelde iki amacı vardır: İlki askerlere en iyi biçimde insan öldürme becerisi kazandırmak, ikincisi de düşünmeden, sorgulamadan, mekanik olarak üstlerinin her türlü emrini yerine getirmektir (Tolstoy, 2010, s. 119). Yani sorgulamayan katiller, düşünmeyen cellatlar yetiştirmektir. Askerlik dünyayı önce hâki bir yeşile, sonra da kan kırmızısına boyar. Askerlik aynı zamanda şiddetin beslendiği en temel kaynaktır ve "devlet örgütlenmesinin sürdürülmesi için ihtiyaç duyulan şiddetin en uç sınırıdır" (Tolstoy, 2005, s. 166). Dolayısıyla günümüz insanının içine düştüğü çelişkinin de en bariz göstergesidir. Bu çelişki ilkin, askerliğin bir yandan hayatı güvence altına alma iddiasıyla ortaya çıkmasına rağmen diğer yandan ölmeyi ve öldürmeyi emretmesinde açığa çıkmaktadır. İkinci olarak ise, insanların hem sevgiyi esas alan Hıristiyanlık yasasının bilincinde olmaları hem de askerlik hizmetinin zorunlu ve evrensel hale getirilmesi arasındaki karşıtlıkta tezahür etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu çelişki "hem Hıristiyan hem de gladyatör olmakta yatmaktadır" (Tolstoy, 2005, s. 126) İlginçtir ki, devletler, dışarıdan gelecek tehdit ve tehlikelere karşı savunma amaçlı olarak ordunun gerekli olduğunu iddia ederler; ancak ona göre tarihsel olarak bakıldığında ordular çoğunlukla dış tehditlerden çok iç tehditlere yönelik yani kendi halkına yönelik olarak kullanılmıştır. Onlar, "hükümetlere, her şeyden çok da baskı altında tutulan ve köle durumuna getirilmiş kendi yurttaşlarına karşı kullanılmak üzere gereklidir" (Tolstoy, 2005, s. 160). Neticede, "ordular halkın ihtiyacından doğmadığı gibi ona doğrudan muhaliftir, yalnızca hükümetin ve yönetici sınıfın işine yararlar" (Tolstoy, 2005, s. 162). Bir kişinin askere gitmesi, duvarları içe doğru eğilmiş evinin içine payandalar yerleştirerek evini sağlamlaştıran ama bunu yaparken de farkına varmadan evini bu payandalar nedeniyle oturulamaz hale getiren kimsenin durumuna benzemektedir. Yani askerlik sağladığı faydadan çok zarara neden olmaktadır. Şöyle ki, toplumsal yaşamın avantajları mülkiyetin ve emeğin güvence altına alınmasını ve yaşam koşul-

larının genel bir iyileştirilmesini mümkün kılmasından ibarettir. Ama, zorunlu askerlik tam da bütün bunları ortadan kaldırmaktadır (Tolstoy, 2005, s. 164).

Bu noktada aklı başında bir insana düşen görev "alçak gönüllülükle ama kararlı bir şekilde askere gitmeyi reddetmektir" (Tolstoy, 2005, s. 27). Alçak gönüllülükle yani isyan etmeden, şiddete başvurmadan, toplumda bir kaosa ve anarşiye neden olmadan askere gitmeyi reddetmek, ama aynı zamanda bunu kararlılıkla ve ısrarla yapmak. Çünkü, kişi nihayetinde gelip geçici olan devletin değil, ezeli ve ebedi olan Tanrı'nın yasalarına tabidir. Bu dünyada sorumluluğu devlete havale ederek, onun emir ve buyruklarına iradeden yoksun birer otomat gibi itaat edenler hem aldanmakta hem aldatmaktadırlar. Çünkü insan neye ve kime itaat ederse etsin, özgür ve iradî bir varlık olduğu için son tahlilde eylem ve edimlerinden sorumludur.

Askerliği ve onun üzerinden ölümü meşrulaştıran, devlet eliyle uygulanan şiddet ve zulmün üzerini örtense hastalıklı bir duygu olarak nitelediği yurtseverliktir. Bu duygu, ona göre "yapay ve ilkel"dir ve doğal olarak varacağı yer de faşizmdir. Yapaydır çünkü onun insan doğasında bir karşılığı yoktur, sonradan üretilmiştir. İlkeldir çünkü o gelişmemiş insanın içgüdüsel tepkisidir. O aynı zamanda genel silahlanmaya ve yıkıcı savaşlara neden olduğu için devletlerin dağılmasının da temel nedenidir. Günümüzde ise vatan savunması adı altında ölmeyi ve öldürmeyi, askerliği ve şiddeti meşrû gösteren bir paravandır (Tolstoy, 2010, s. 31). Yetişmekte olan gençlerin zihnine ve geniş halk kitlelerinin bilincine erken yaşlardan itibaren siyasal, dinsel ve eğitsel kurumlar aracılığıyla yerleştirilmektedir. Çocuklara ve gençlere efsanelerle, tarih dersleriyle, yetişkinlere ise törenler, anıtlar ve marşlarla aşılanmaktadır. Ama bir kişinin kendini övmesi ve ayrıcalıklı görmesi nasıl yanlış ve sakıncalıysa, kendi ulusunu şiirlerle, marşlarla, milli destan ve dinsel vaazlarla övmesi ve yüceltmesi de aynı şekilde yanlış ve tehlikelidir (Tolstoy, 2010, s. 73).

Kimi zaman yurtseverliğin diğer toplumlara ve devletlere düşmanlık beslemeyen, sadece kendi toplumunun ve devletinin çıkarlarını önceleyen ve önemseyen bir duygu olarak pozitif yanlarından ve özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu türden bir yurtseverliğin, "kendi ulusunun ve devletinin diğer ulusların mutluluğunu ihlal etmeyecek [şekilde] karşılıklı refah içinde yaşamayı arzu etmek olduğu" (Tolstoy, 2010, s. 32) söylenmekte ve

bu, saldırgan değil savunmacı bir yurtseverlik olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu Tolstoy'a göre ilkinden de beter bir yurtseverliktir. Genellikle ezilen ulusların dillendirdiği bir yurtseverlik olduğu için, "en kindar ve en kapsamlısından bir zorbalık gerektirmektedir" (Tolstoy, 2009, s. 61). Gücü elinde bulunduran ve diğer toplulukları sömüren uluslar sömürgeci politikalarını genellikle vatan sevgisi ve savunması gibi motivasyonlar üzerinden meşrulaştırmakta ama bu durum sömürülen uluslarda diğer uluslara karşı kin ve nefret üretecek şekilde daha güçlü bir yurtseverlik hipnozunun türemesine neden olmaktadır. Tolstoy'a göre örneğin Polonya, Çekya, İrlanda, Ermenistan gibi ülkelerde ve onların halklarında görülen güçlü yurtsever duygular ve milliyetçi söylemler söz konusu sömürülmüşlüğe karşı geliştirilen tepkisel bir duygudur.

Sonuç itibariyle ve anılan bu gerekçelerle Tolstoy'a göre, yurtseverlik hem bir duygu hem de bir öğreti olarak, kaba, zararlı, utanç verici ve ahlak-dışıdır. Kabadır, çünkü sadece ahlak seviyesi en aşağı düzeydeki insanlara özgüdür. Zararlıdır, çünkü diğer uluslarla kurulabilecek olan barışçıl ilişkileri bozmakta, insanları bir çatışma ortamında yaşamaya mahkum ve mecbur etmektedir. Utanç vericidir, çünkü insanı sadece bir köleye dönüştürmekle kalmayıp, gücünü ve enerjisini kendisi için değil başkaları için tüketen bir boğaya, gladyatöre dönüştürmektedir. Ahlak-dışıdır, çünkü Hıristiyanlığın bizden talep ettiği özgür ve özerk varoluşumuzla çelişmekte, bize öğrettiği ahlaki ideallerle örtüşmemektedir (Tolstoy, 2010, s. 47,48). Sadece İsa'nın ideal öğretileri ile değil, Hıristiyan toplumunun en düşük ahlak kuralları ile de bağdaşmamaktadır (Tolstoy, 2009, s. 63). Bu nedenle, şayet yurtseverlik iyi ve olumlu bir duygu ise, Hıristiyanlık boş bir hayalden başka bir şey olmamalıdır.

"Eğer Hıristiyanlık gerçekten barışı sunuyor ve biz de barışı istiyorsak, barbarlık döneminin kalıntısı olan yurtseverlik, şimdi yaptığımız gibi uyandırılmamalı ve geliştirilmemeli, tam tersi, vaaz, ikna, aşağılama, alaya alma gibi araçlarla yok edilmelidir. Eğer Hıristiyanlık gerçekse ve barış içinde yaşamak istiyorsak, yalnızca ülkemizin gücüne acımamalı, onun zayıflamasına sevinmeli ve bunun için katkıda bulunmalıyız" (Tolstoy, 2009, s. 64, 65).

Bu nedenledir ki, savaşları sonlandırmak ve barışçıl bir dünyada yaşamak için yurtseverlik adı altında dillendirilen ve bizden olmayan herkesi

ötekileştiren, korkulan bir nesneye ve tehditkar bir unsura dönüştüren bütün milliyetçi duygu ve söylemler terkedilmeli, askerlik ve onun kurumsallaşmış şekli olan ordu reddedilmelidir. Aynı zamanda haksız bir emek gaspı anlamına gelen özel mülkiyet de ortadan kaldırılmalıdır. Tolstoy'a göre özel mülkiyet dediğimiz şey devlet dediğimiz siyasal organizasyonla birlikte ortaya çıkmıştır. Devlet öncesi dönemde insanlık doğanın kaynaklarından ihtiyaçları ölçüsünde ve elinin emeği kadarıyla faydalandığı, doğa da bütün insanlık için ortak olduğu için bu dönemde ne özel mülkiyetten ne de özel mülkiyete dayalı çatışmalardan söz edilebilir. Dolayısıyla yeryüzündeki çatışmaları sona erdirmek için yapılması gerekenlerden birisi de özel mülkiyet denilen yapaylığı ortadan kaldırmak ve bütün özel mülkiyetleri kamusal mülkiyete dönüştürmektir. Gerçi Tolstoy bunun şu an için fazlasıyla hayalî ve gerçekleştirilmesinin zor olduğunu kabul etmektedir. Ancak yine de imkansız olmadığını da söylemekten geri kalmamaktadır. Ona göre, nasıl ki toplumsal yaşamın gereklilikleri olan örneğin anne babanın çocukların, gençlerin ise yaşlıların bakımını üstlenmesi, eşlerin birbirlerine karşı sadakatlerini muhafaza etmesi ya da bir takım kamusal hizmetlerin karşılanması için yurttaşların devlete vergi ödemesi binlerce yıl önce tuhaf ve saçma görünmesine rağmen günümüzde basit, anlaşılır ve doğal görünüyorsa, bugün için hayalî görünen özel mülkiyetin reddi de gelecekte insanlık için uygulanabilir bir alternatif olabilir (Tolstoy, 2005, s. 108, 109). Neticede, gelecekteki politik ideallerimizi günümüzün toplumsal realiteleri üzerine kurmak gibi bir zorunluluğumuz yoktur.

Sonuç itibariyle savaşsız bir dünyanın özlemini duyuyor ve dünyamızda yaşanan savaşlara bir son vermek istiyorsak, politik realizmin bir adım ötesine geçmeli ve bu doğrultuda özel çabalar sarf etmeliyiz. Yaşlı yer küremizde savaşlara son vermek, barışçıl bir yaşamı olanaklı kılmak hem aklî, hem ahlâkî bir gerekliliktir. Ama o her şeyden öte hayatını iman üzerine kurmayı amaçlayan bir dindar için dinî bir gerekliliktir.

"İsa'nın öğretisi insanlara şiddet ve kılıç yoluyla değil ancak kötülüğe karşı direnmeme, nezaket, yumuşak başlılık barışçıllık yoluyla ulaştırıldığında; takipçilerinin arasında barışın, uyumun ve sevginin bir örneği olarak tüm dünyaya yayılabilir... Tanrı'nın öğretisine göre bir Hıristiyan tüm insanlara karşı yalnızca barışçıl bir biçimde davranabilir; bu yüzden de hiçbir otorite Hıristiyanı Tanrı'nın öğretisine ve komşularıyla ilişkisinde

uyması gereken temel erdeme aykırı bir biçimde davranmaya zorlayamaz" (Tolstoy, 2005, s. 9, 10).

Bu nedenledir ki bir Hıristiyan hayatta karşılaştığı sorunları güç ve şiddet kullanarak değil sadece iyi niyet temelinde iletişim ve diyalogla, barışçıl yollarla çözmeye çalışmalıdır. Daha da ötesi, savaşmak, *Dağdaki Vaaz*'da ifade edilen, öfkelenmeyin, kötülüğe kötülükle karşılık vermeyin ve öldürmeyin buyruklarının açık bir ihlalidir. Peki bir kimse devlet eliyle ve zoruyla askere çağrılırsa, yani kendisine ölmek ve öldürmek emredilirse ne yapmalıdır? Tolstoy'un bu konudaki cevabı açık ve nettir: "İnsan iki efendiye birden hizmet edemez." İnsanlara boyun eğeceğine, onların çıkardığı yasalara itaat edeceğine söz veren bir Hıristiyan, "bir patronun hizmetine giren ama aynı zamanda yabancı patronların da emirlerini yerine getireceğine söz veren işçiye benzer" (Tolstoy, 2005, s. 196). Bir Hıristiyanın, insanların çıkardığı yasalara kayıtsız şartsız riayet edeceğine söz vermesi Tanrı'nın yasasının artık kendisi için hayatın biricik yasası olmadığını kabul ve itiraf etmesi anlamına gelir. Ancak, hakiki bir Hıristiyan bunu yapamaz. Hakiki bir Hıristiyanın yapabileceği şey, kendisini sınırlayan toplumsal ve siyasal organizasyonlardan mümkün olduğunca uzak kalarak evrensel ve Tanrısal bir yaşama geçmesidir. Çünkü bu evrensel barışın zorunlu koşuludur. İlginçtir ki, Tolstoy tarihsel bir ilerleme nosyonunu kabul etmektedir ve tarihin ilerleyen dönemlerinde/sonunda insanlığın barış içerisinde yaşayacağı bir evreye ulaşacağını umut etmektedir. Gerçi bu ilerleme nosyonu –Comte'dan da hatırlayacağımız üzere– onun döneminde bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak Comte ve dönemin diğer pozitivist filozofları bu ilerlemenin metafizikten fiziğe yani dinden bilime doğru gerçekleştiğini iddia ederken o bireysellikten toplumsallığa, toplumsallıktan dinselliğe doğru bir gelişim seyri izlediğini iddia eder. Ona göre bütün insanlık, i) bireysel ya da hayvani yaşam ii) toplumsal ya da putperest yaşam ve iii) evrensel ya da tanrısal yaşam şeklindeki üç büyük aşamadan geçerek evrilmektedir. Ona göre, binlerce yıl süren ve Roma İmparatorluğu ile son bulan Antik toplumların tarihi bireysel yaşam aşamasından toplumsal yaşam aşamasına geçişin tarihidir. Roma imparatorluğu ve Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte ise tanrısal aşamaya geçilmiştir. Ancak Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte, "son iki bin yıllık tarihin tamamı, kitlelerin ahlâki gelişimi ile hükümetlerin

yozlaşması arasındaki ilişkinin aşamalı değişiminden ibarettir" (Tolstoy, 2005, s. 157). Dolayısıyla Hıristiyanlıkla birlikte tanrısal aşamaya geçilmiş ise de, insanlar bu imanı ruhlarının derinliklerinde içselleştiremedikleri gibi toplumsal yaşamlarını da bu iman üzerine tesis edememişlerdir. Yani Hıristiyanlık ne imanda ne de eylemde "gerçekleşmiş"tir. Bu da şu anlama gelmektedir ki, şu ana değin yeryüzünde Tanrı'nın krallığı tesis edilememiştir. Oysa ki çatışmaların sonlanması ve mutlak bir barış ve huzur ortamının temin edilmesi anlamına gelen Tanrı'nın krallığının kurulması hem tarihin doğal seyrinin hem de kitlelerin ahlâki gelişimin bir gereğidir. Ancak bu pratikte nasıl gerçekleşecektir? Yani, insanlar yeryüzünde mutlak barış ve huzur ortamı anlamına gelen Tanrı'nın krallığını nasıl tesis edecektir?

Doğrusu bu, Hıristiyanlığın sevgi yasası ve kötülüğe kötülükle karşılık vermeme ilkesi gereğince, zorla ve şiddetle gerçekleştirilemez. Çünkü, şiddet bir sarmal şeklinde yeni şiddetler üretmekten başka bir işe yaramaz. Bu değişim ancak bireylerin kendilerini ahlaki olarak geliştirmeleri ve yaşam tarzlarını bir bütün olarak sevgiye ve barışa doğru dönüştürmeleriyle gerçekleştirilebilir. Bireysel ve toplumsal değişim ancak iman ve ahlak ekseninde ve şiddet kullanmadan gerçekleşebilir. Bu noktada o "Hıristiyanca bir yaşamı benimseme"nin ve "Hıristiyanca bir kamuoyu/bilinç oluşturma"nın gerekliliği üzerinde ısrarla durur. İlkin yapılması gereken, Hıristiyanların yaşanan pratik hayatla bağı ve bağlantısı olmayan, kişinin yaşamı üzerinde hiçbir dönüştürücü etkisi bulunmayan, onları barışa ve esenliğe davet etmeyen, salt dogmatik bir inançlar seti olan geleneksel dini anlayıştan vazgeçerek, *Dağdaki Vaaz*'da ifade edilen Hıristiyanlığın gerçek özüne dönmeleridir. Ne var ki bu kitlesel olarak ve kendiliğinden gerçekleştirilebilecek bir şey olmadığı gibi hâricî bir gücün zorlaması ve yönlendirmesiyle de oluşabilecek bir şey değildir. Bunun için herkesin bireysel bir irade ortaya koyması ve kendisini değiştirmesi, dönüştürmesi gerekir. İkinci olarak ise, bu yönde bir kamuoyu/bilinç oluşturulmaya gayret edilmelidir. Çünkü, ona göre "bireyleri ve toplumları harekete geçiren ve geçirmiş olan tek kuvvet bir halkın ya da tüm insanlığın görünmeyen, dokunulmayan bütün ahlâkî kuvvetlerinin bileşeni olan kamuoyudur" (Tolstoy, 2005, s. 237). Örneğin, "ordunun küçültülmesi ve ortadan kaldırılması yönetimin iradesiyle değil, yalnızca iradesine karşı

olabilir... Orduların küçültülmesi, sonra da ortadan kaldırılması ancak kamuoyunun korkudan ya da çıkarları için özgürlüklerini satan ve asker adı taşıyan katillerin safına katılanları kınamasıyla mümkün olabilir" (Tolstoy, 2010, s. 156). Kamuoyunun oluşması belki zaman alabilir, belli konularda kamusal bilincin oluşması onlarca, yüzlerce yıl sürebilir; ama aynı zamanda bulaşıcı bir etkiye de sahiptir, geniş halk kitlelerini çok çabuk etkisi altına alır (Tolstoy, 2005, s. 235). Aslında böyle bir Hıristiyan kamuoyunun oluşmaya başladığının işaretleri de, Tolstoy'a göre, yok değildir. Günümüzde savaşı ve şiddet kullanımını reddeden, tercihini barıştan ve esenlikten yana kullanan insanların hem sayısı hızla artmakta hem de etkinlikleri belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Ona göre bugün gelişmekte olan Hıristiyan kamuoyu etkisini göstermeye başlamıştır. Bu kamuoyu bilinçlendikçe ve geliştikçe savaşsız bir dünyanın ve barış içinde bir yaşamın imkanı insanlığın önüne bir alternatif olarak gelecektir.

Sonuç

Makalemizin giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi insanlığın tarihine bir bütün olarak bakıldığında savaş ve şiddetin onun kaderi gibi göründüğünü söylememiz mümkündür. Ne var ki savaşlar insanlığın kaderi değildir ve olmamalıdır. Her ne kadar hem geride bıraktığımız hem de içerisinde bulunduğumuz yüzyıl barış açısından insanlık adına gurur verici bir tablo oluşturmasa da, aynı zaman dilimi savaş karşıtlığı ve barış taraftarlığı adına ciddi düşünürler üretmiştir. Bu tür insanların varlığı ve gelecekteki sayılarının ve etkinliklerinin artacağı ümidi küresel barışın en güçlü teminatı gibi görünmektedir. Ve kanımızca Tolstoy da bunlar arasında özel bir yerde durmaktadır. Çünkü, savaş karşısında eleştirel bir tavır takınan, dünya barışı için özel çabalar sarf eden Kant ve Russell gibi kimi isimler, sorunu büyük ölçüde politik bir zeminde konumlandırıp çözümü de uluslar arası bir barış antlaşması üzerinden federatif ya da konfederatif yapıdaki bir dünya devletinin tesisinde görürken, Tolstoy sorunu daha temelde arar ve çözümü de insanlığın bireysel ve toplumsal ölçekte kendisini yeniden yapılandırmasında bulur. Ona göre sorun hukuki bir düzenlemeyle değil, herkesin eylemlerini ve onların arakasında yatan duygu, düşünce ve inançlarını kendi rızalarıyla ve bilinçli bir şekilde dönüştürmeleriyle yani siyasi bir devrimle değil ahlaki evrimle çözülebilir.

Bu ahlaki evrimin arka planını onun Hıristiyanlığa dair spesifik bakış açısı belirlemektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse dinlerin ve dinsel farklılıkların, en azından tarihsel deneyimler dikkate alındığında dünyamızda savaş ve çatışmaların ana nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir. Ancak Tolstoy dinle dünya barışı arasında olumlu bir ilişki görmektedir ve dini de kendine özgü bir şekilde yorumlamaktadır. Ona göre, Hıristiyanlık belki de yaşadığı çağın aydınlanmacı kabullerinin etkisiyle olsa gerek, gizemli bir metafizik inançlar seti değildir. Aksine aklen kavranabilen ve yaşamda insana kılavuzluk eden ahlaki ilkeler bütünüdür. Bu ilkelerin özünü ise *Dağdaki Vaaz*'da ifade edilen sevgi yasası ve kötülüğe kötülükle karşılık vermeme ilkesi oluşturmaktadır. Bu ilkeler gereğince her samimi dindar her ne olursa olsun kavgadan, çatışmadan ve savaştan uzak durmalı, karşılaştığı sorunları sevgi yasası ve direnmeme ilkesi gereğince barışçıl yollarla çözüme kavuşturmaya çalışmalıdır. Nihayetinde insanlık yeryüzünde Tanrı'nın egemenliğini tesis etmek ve bu yolla kurtuluşa erişmek istiyorsa, bilinmelidir ki bu egemenlik, Tolstoy'a göre bir kitabına da isim olduğu şekliyle dış dünyada değil insanın içindedir. Dolayısıyla kurtuluşa erişmek isteyen insan ilkin kendi içindeki çatışmacı ve savaşçı duyguları değiştirmelidir. Bu değişim başlangıçta kişi bazlı gerçekleşebilir ama zamanla oluşturulacak olan kamuoyuyla birlikte toplumun geneline yayılabilir ve bu yolla toplumun genelinde şiddet ve çatışmaya karşı toplumsal bir bilinç oluşturulabilir.

Son tahlilde şunu da ifade etmek gerekir ki, özelde Tolstoy'un genelde ise pasifist düşünürlerin dünya barışı ve insanlığın esenliği için ileri sürdükleri tezlerin ya da geliştirdikleri düşüncelerin iyi niyet temelinde dile getirilmiş temenniler olduğu, onların dünyamızın politik gerçekliğini dikkate aldığımızda her hangi bir karşılığının olmadığı sıklıkla ifade edilmekte ve pasifist düşünce bir "hayalden ibaret" olmakla itham edilmektedir. Evet pasifizm dünyanın şu anki politik gerçekliğiyle uyuşmuyor olabilir, hatta mevcut şartlar itibariyle bir hayal de olabilir. Ancak bu durum onun sonsuza kadar bir hayal olarak kalacağı anlamına da gelmemektedir. Ayrıca, insanlığın ideallerini ve hayallerini toplumsal tecrübelerimizin ürünü olan tarihsel gerçekliklerle sınırlamak gibi bir zorunluluğumuz da yoktur. Nihayetinde bugünün gerçekleri dünün hayalleri idi, yarının gerçekleri de bugünün hayalleri olacaktır. Eğer tarih tekerrürden ibaret ol-

mayacaksa yeni bir şekilde düşünmeye ihtiyacımızın olduğu açıktır ve yeni düşüncemizi de barışçıl bir dünya ideali üzerine kurmamızda bir sakınca yoktur. Bu ideal kimilerinin iddia ettiği gibi salt bir hayal olsa bile, bırakalım hayal kurmak en azından felsefecilerin, edebiyatçıların, ahlakçıların ve bir bütün olarak insanlığın geleceğini dert edinen duyarlı bir azınlığın hakkı olsun.

Kaynaklar

Arendt, H. (1972). *Crises of the Republic: Lying in Politics, Civil Disobidence on Violence, Thoughts on Politics, and Revolution*. Harcourt Brace Jovanovich.

Bakır, K. (2017). Küresel Şiddete Karşı Evrensel Ahlak: Tolstoy ve Tanrıyla Barışık Anarşi. *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, *20*(81), 101-123.

Boot, A. (2009). *God and Man According to Tolstoy*. Palgrave Macmillan.

Christoyannopoulos, A. (2016). Leo Tolstoy's Anticlericalism and Its Contemporary Extensions: A Case against Churches and Clerics, Religious and Secular. *Religions*, *7*(5), 1-20. https://doi.org/10.3390/rel7050059

Christoyannopoulos, A. (2020). Tolstoy's Christian Anarcho-Pacifism: An Exposition. İçinde A. Christoyannopoulos & M. S. Adams (Ed.), *Essays in Anarchism and Religion: C. III* (ss. 71-118). Stockholm University Press.

Clausewitz, C. V. (1999). *Savaş Üzerine* (H. F. Çeliker, Çev.). Özne Yayınları.

Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku: Seçmeler* (S. L. Meray, Çev.). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Helvacı, N. (2002). Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları (Silahlanma, Savaş, Terör ve İnsan Hakları). İçinde Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ss. 415-426). ODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları.

Kant, I. (2020). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı* (C. Yeşilçayır, Çev.). Fol Yayınları.

Kant, I. (2022). *Politik Yazılar* (Gelmez, Çev.). Dipnot Yayınları.

Köylü, M. (2002). Küresel Bir Sorun Olarak Savaş Endüstrisi ve Dengesiz Ekonomik Dağılım. İçinde Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ss. 415-426). TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları.

Marshall, P. (2003). *Anarşizmin Tarihi: İmkansızı İstemek* (Y. Alogan, Çev.). İmge Yayınları.

Minc, A. (1995). *Yeni Ortaçağ* (M. A. Ağaoğulları, Çev.). İmge Yayınları.

Moses, R. (1996). Şiddet Nerede Başlıyor? (A. Kul, Çev.). *Cogito*, *6-7*, 23-26.

Öztürk, A. (2017). Küresel Terör Çağında Politik Şiddetin Meşruluğu Sorunu. *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, *20*(81), 57-78.

Paterson, W. P. (1921). War. İçinde J. Hastings (Ed.), *Encyclopedia of Religion and Ethics* (C. 12, ss. 675-691). T&T Clark.

Russell, B. (1961). *İnsanlığın Geleceği* (İ. H. Oğuz, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Russell, B. (1982). *Düşünceler* (S. Eyüboğlu & V. Günyol, Çev.; 4. basım). Say Yayınları.

Russell, B. (1999). *Eğitim Üzerine* (N. Bezel, Çev.). Say Yayınları.

Russell, B. (2017). *Eğitim ve Toplum Düzeni* (Ş. Duran, Çev.). Bgst Yayınları.

Saying NO to Militarism and War. (t.y.). Geliş tarihi 04 Haziran 2018, gönderen http://www.converge.org.nz/pma/sayno.htm

Süer, Ö. A. (2009). Önsöz. İçinde L. Tolstoy, *Savaş ve Askerlik Üzerine* (ss. 7-8). Epos YAyınları.

Tepe, H. (2009). Şiddetsiz Bir Dünya Olanaklı Mıdır: Şiddetin Antropolojik Ve Etik Temelleri. *Felsefelogos*, *13*(37), 29-40.

Tolstoy, L. (2005). *Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir* (D. Pamir, Çev.). Kaos Yayınları.

Tolstoy, L. (2006). *İnancım Neden İbarettir?* (D. Pamir, Çev.). Eko Kitaplığı.

Tolstoy, L. (2009). *Savaş ve Askerlik Üzerine* (Ö. A. Süer, Çev.). Epos Yayınları.

Tolstoy, L. (2010). *Yurtseverlik, Askerlik ve İtaatsizlik Üzerine* (Ö. A. Süer, Çev.). Epos Yayınları.

Tolstoy, L. (2016). *Zamanın Köleliği* (Y. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Tolstoy, L. (2018). *Hacı Murat* (M. Beyhan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Troyat, H. (2010). *Lev Tolstoy* (Z. C. Özatalay & I. Ergüden, Çev.). İletişim Yayınları.

Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme* (A. Şenel, Çev.). İletişim Yayınları.

Yaran, C. S. (2004). Savaş, Barış ve Felsefe. *Tezkire*, *36-37*, 149-162.

Öz: Üzerinde yaşadığımız dünyada yoğun bir şiddet ve savaş olgusuyla karşılaştığımız bir gerçektir. Hatta insanlığın tarihine baktığımızda şiddet ve savaşın onun kaderinin ayrılmaz bir parçası gibi göründüğünü bile söyleyebiliriz. Peki savaş gerçekten insanlığın kaderi midir ya da savaşsız bir dünyada barış içinde yaşamak mümkün müdür? Bu mesele üzerine düşünenlerden birisi de ünlü Rus düşünür ve edebiyatçı Lev Tolstoy'dur ve biz de makalemizde Tolstoy'un söz konusu meseleye dair görüş ve düşüncelerini tartışmayı amaçlamaktayız. Yöntem olarak doküman inceleme ve metin analizinin kullanıldığı bu çalışmada, Tolstoy'un konuyla ilgili temel eserleri okuma, anlama ve yorumlama faaliyetine tabi tutulmuştur. Ulaştığımız sonuç, Tolstoy'un savaş karşıtlığı ve barış ideali konusunda nev-i şahsına münhasır bir pozisyonda olduğudur. Şöyle ki, söz konusu problemi felsefelerinin merkezine yerleştiren Kant ve Russell gibi filozoflar meseleyi daha çok hukuki ve siyasi bir zeminde ele alıp çözümü de evrensel bir barış antlaşması ve küresel bir dünya devleti üzerinden kurgulamaya çalışırken, Tolstoy meseleye ahlaki ve dini bir perspektiften yaklaşmakta ve çözümü de insanların duygu, düşünce ve inançlarını bir bütün olarak çatışmacı motivasyonlardan arındırıp, barışçıl duygu ve eylemleri hayatlarının merkezine yerleştirmek suretiyle mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tolstoy, Hıristiyanlık, devlet, savaş, barış.